

Halina Karaś <https://orcid.org/0000-0003-4383-9626>

Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Zakład Historii Języka Polskiego i Dialektologii, ul. Krakowskie
Przedmieście 26/28, 00–927 Warszawa, e-mail: h.a.karas@uw.edu.pl

JESZCZE O GWAROWYCH WYRAZACH *ZAJDA*, *ZAJDY*, *ZAJDKI*, ICH WARIANTACH I DERYWATACH

MORE ABOUT THE DIALECT WORDS *ZAJDA*, *ZAJDY*, *ZAJDKI*, THEIR VARIANTS AND DERIVATES

Słowa kluczowe: leksyka gwarowa, dialektyzmy *zajda*, *zajdy*, *zajdki*, warianty, derywaty
Keywords: dialect lexis, dialectisms *zajda*, *zajdy*, *zajdki*, variants, derivatives

Streszczenie

W artykule na podstawie nowych danych gwarowych (atlasowych i leksykograficznych) omówiono dialektyzmy *zajda*, *zajdy*, *zajdki* (opisane w 1967 r. przez K. Zierhoffera) wraz z ich wariantami i derywatami. Tworzą one stosunkowo liczną rodzinę wyrazową i są bardzo dobrze udokumentowane w literaturze przedmiotu. Przedstawiono ich różnorodność formalną (wielość wariantów morfologicznych *zajda* – ż., *zajdo* – n., *zajdy* – plt., derywaty *zajdka*, *zajdecka*, *zajdko*, *zajdek*, *zajdecek*, *zajdecuś*, *zajdki*, *zajdecki* wraz z wariantami fonetycznymi z *ǫ* pochyłym i *o* < *ǫ*) oraz semantyczną (wyraz wieloznaczny) – o wiele większą niż opisywana w przeszłości, a także ich geograficę. Omówiono również kurpiowskie *zǫjda* ‘człowiek, który stąpa, chodzi długimi krokami’, *zǫjdy*, 2. żart. ‘długie nogi człowieka, zwłaszcza stąpającego długimi krokami’ i podlaskie *zajdy* ‘tylna część nogi, łydki’, prawdopodobnie homonimy, wyrazy innego pochodzenia, na co wskazują ich synonimy *sajda*, *sajdy*, wspólne z kaszubskim *sajda*.

Abstract

The article discusses, on the basis of new dialect data (atlas and lexicographical data), the dialectisms *zajda*, *zajdy*, *zajdki* (described in 1967 by K. Zierhoffer) together with their variants and derivatives, which form a relatively numerous word family and are very well documented in the literature. Their formal variety is presented (a multitude of morphological variants *zajda* – f., *zajdo* – n., *zajdy* – plt., derivatives *zajdka*, *zajdecka*, *zajdko*, *zajdek*, *zajdecek*, *zajdecuś*, *zajdki*, *zajdecki* together with phonetic variants with *ǫ* narrow and *o* < *ǫ*) and semantic (polysemic word) much greater than described in the past as well as their geography. Also discussed is Kurpian *zǫjda* ‘a man who steps, walks with long strides’, *zǫjdy* 2. jok. ‘long legs of a man, especially one who steps with long strides’ and Podlasiian *zajdy* ‘hind leg, calf’, probably homonyms, words of different origin, as indicated by their synonyms *sajda*, *sajdy*, shared with Kashubian *sajda*.

1. WPROWADZENIE

Dialektyzm *zajdy* był już przedmiotem zainteresowania Karola Zierhoffera, który w 1967 roku opublikował artykuł mu poświęcony. Na podstawie dostępnych wówczas materiałów gwarowych przedstawił znaczenia *femininum zajda*, *plurale tantum zajdy* i derywatu *zajdki*, ich zasięg terytorialny i etymologię. Podstawę badawczą stanowiły informacje ze *Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza, historycznych słowników ogólnych języka polskiego, tj. Samuela B. Lindego (tu jedynie derywat *zajdowy*), *Słownika wileńskiego* i *Słownika warszawskiego* oraz ze słowników tematycznych, takich jak: *Słownik leśny*, *bartny*, *bursztyniarski* i *orylski* Wiktora Kozłowskiego (Warszawa 1846–1847), *Słownik encyklopedyczny dla leśników, drzewiarzy i myśliwych* (Warszawa 1959).

Analiza powyższych danych pozwoliła badaczowi na następujące ustalenia [Zierhoffer, 1967, s. 186]:

1. W gwarach omawiany wyraz to najczęściej *plurale tantum* (*zajdy* / *sajdy*, *zajdki*), rzadziej rzeczownik żeński *zajda* odmieniany w obu liczbach, na ogół z *a* pochyłym (*zajda*, *zajdy*, *zajdki*), rzadziej *a* jasnym (*zajda*, *zajdy*, *zajdki*).
2. Swoim zasięgiem wyraz obejmuje Małopolskę (Krakowskie, Sandomierskie, powiaty niski i tarnobrzezski, okolice Lublina, powiat krasnostawski), południowowschodnią Wielkopolskę (Kaliskie), częściowo Mazowsze (powiaty garwoliński i węgrowski) oraz Podlasie (okolice Białej Podlaskiej, Łosic i Tykocina).
3. Najczęstsze znaczenia to ‘tłumok, zawiniątko, pakunek, płachta czymś napelniona, którą się niesie na plecach’, ‘sakwy, worki na żywność’, ponadto: ‘tylna część wozu lub łodzi’, ‘małe saneczki ręczne’, ‘ostatni szereg gromady ludzkiej pracujący przy żniwach’.

Przegląd wymienionych wyżej znaczeń pozwolił badaczowi na wydobywanie wspólnej cechy znaczeniowej ‘coś, co idzie za kimś z tyłu, coś, co się niesie z tyłu’ i określenie etymologii wyrazu *zajdy*, *zajda* jako rzeczownika dewerbatywnego od stp. bezokolicznika **iti* o pierwotnej postaci **za-idy* (ewentualnie też: **za-dy* || *za-ida*) ‘za kimś (*iść* < **iti*)’ [Zierhoffer, 1967, s. 190]. Zdaniem Zenona Sobierajskiego, redaktora *Atlasu języka i kultury Wielkopolski*, może to być przykład raczej na motywację formami czasu teraźniejszego (ja *idę*, *zajdę*, oni *idą*, *zajdą*) niż na derywację od stp. bezokolicznika *ici* (< **iti*) [AJW, s. 120]. Niezależnie od tej drobnej rozbieżności obaj badacze traktują wyraz jako formację dewerbatywną, gdzie podstawą jest czasownik **iti* (**za-iti*) z wariantywną postacią tematu **id-/*za-id-*.

Obecnie dostępność danych dialektalnych jest o wiele większa dzięki licznym opracowaniom atlasowym (por. np. *Mały atlas gwar polskich*, *Atlas gwar mazowieckich*, *Atlas języka i kultury Wielkopolski* czy *Atlas gwarowy województwa*

kieleckiego) i leksykograficznym (wiele słowników gwarowych profesjonalnych i amatorskich powstałych od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku [zob. Karaś, 2011] i szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach, udostępnienie w internecie kartoteki *Słownika gwar polskich*). Dzięki danym w nich zawartym można dopełnić obrazu funkcjonowania tego interesującego dialektyzmu nakreślonego przez K. Zierhoffera.

Bezpośrednim impulsem do podjęcia ponownie badań nad tym wyrazem było odnotowanie w znaczeniach dotąd niepoświadczonych rzeczownika *zójdek*, występującego też wariantywnie jako *zójtek*, często w liczbie mnogiej *zójdki*, *zójtki*, w gwarze okolic Biecza na Pogórzu [Karaś, 2020]¹.

2. DOKUMENTACJA WYRAZÓW ZAJDA, ZAJDY, ZAJDKI I ICH WARIANTÓW ORAZ FORMACJI POCHODNYCH. CHARAKTERYSTYKA GRAMATYCZNA

Przegląd słowników i atlasów gwarowych oraz innych materiałów (np. internetowych) pokazał, że badane wyrazy są solidnie udokumentowane. Oprócz poświadczeń w wymienionych wyżej słownikach ogólnych języka polskiego i słownikach tematycznych oraz w SGPK ich opis zawierają wszystkie najważniejsze wydawnictwa atlasowe, kartoteka *Słownika gwar polskich* [KSGP] i wiele słowników gwarowych powstałych po publikacji artykułu K. Zierhoffera.

Z danych w nich zawartych wyłania się o wiele bardziej skomplikowany obraz niż z artykułu Zierhoffera, który dysponował ubogim materiałem gwarowym. Warto zwrócić uwagę na dużą różnorodność formalną i semantyczną badanego wyrazu oraz zróżnicowane zasięgi poszczególnych jego wariantów i ich znaczeń oraz derywatów.

Wyraz podstawowy to najczęściej *plurale tantum zajdy* (*zajdy*, *zǫjdy*, *zójdy*) o zróżnicowanej semantyce, opisany i zmapowany w kilku atlasach gwarowych [por. AGM, m. 122, s. 70–71; MAGP, m. 56, s. 23], z bogatą dokumentacją leksykograficzną w KSGP – wiele przykładów z całego Mazowsza², Podlasia³, Warmii i Mazur [za Chludzińska-Świątecka, 1972, s. 244], z różnych obszarów Małopolski (dialektu małopolskiego)⁴ oraz stosunkowo najmniej poświadczeń

1 Dokumentacja omawianego rzeczownika pochodzi z przygotowywanej obecnie wersji poszerzonej słownika gwary Bugaja i wsi okolicznych, opublikowanej w Karaś, 2020.

2 Zob. Adamowo mław; Jednorozec przasn; ‘tylne mniejsze sanki...’ Kurpie; Obręb sierp; ‘pojazd złożony z dwu sanek spiętych łańcuchami’ Janki Młode ostroł; Ciechocin lipn.

3 Zob. ‘sanie podwójne’ Zawady sokoł; Rzewuski-Zawady siedl.

4 Zob. Ostrowce bus; Nierdów puław, Radkowice ilż; Pawłowice lip; ‘płachta’ Łązek Ordynacki kraśn; Świątniki sand; Wrocierz pińcz; Adamów ilż; Wierchowiska jan; Bratucice boch; Borki

z terenu dialektu wielkopolskiego: z Wielkopolski wschodniej i ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej⁵. Spoza KSGP poświadczenia pochodzą z nowszych słowników gwarowych, opublikowanych w ostatnich latach, por. np. – SGLPelc, t. II, s. 220; t. IX, s. 388 z geografii: powszechne na Lubelszczyźnie; z gwary sandomierskiej [SGSCeb, s. 134] czy świętokrzyskiej okolic Zagnańska [SGZKurczab, s. 412]. W *Słowniku gwar małopolskich* wyraz **zajdy** odnotowano tylko w znaczeniu ‘tylne sanie w saniach dwuczęściowych, służące do przewożenia głównie drzewa z lasu’ i określono – na podstawie danych z KSGP – jako typowy dla Mazowsza i Małopolski północno-wschodniej [SGM, t. II, s. 156: Mp pn.-wsch., Maz], ale przytoczone wyżej dane wskazują na znacznie szerszy zasięg małopolski i na polisemię omawianego rzeczownika.

Szeroko rozpowszechniony jest również rzeczownik żeński **zajda** (*zajda, ząjda, zojda*). *Słownik gwar małopolskich* określa wyraz **zajda** w znaczeniu 1. ‘ciężar noszony w płachcie na plecach; tłumok’ jako ogólnomałopolski, w 2. ‘rodzaj kołyski zrobionej z płachty, zawieszanej w polu na żerdziach’ – północno-wschodniomałopolski [SGM, t. II, s. 156: 1. Mp, 2. Mp pn.-wsch.]; KSGP przytacza wiele przykładów wieloznacznego rzeczownika **zajda** z różnych stron Małopolski⁶, też za SGPK [t. VI, s. 283]. Ponadto dużo poświadczeń pochodzi z nowszych słowników: gwary świętokrzyskiej [SGŚCyg, s. 394–395], pogranicza małopolsko-mazowieckiego, por. np. Podkońce lip **zojda** [Kruk, s. 58], Pogórza [Uszew brzes]⁷ i Lubelszczyzny z okolic Zamościa [SGLPelc, t. VIII, s. 450]. Wiele interesujących danych zawierają atlasy językowe, w których poświadczono rzeczownik żeński **zajda** w gwarach dawnego województwa kieleckiego [AGWK, m. 561], Wielkopolski południowo-wschodniej⁸ [AJW, s. 83] i Mazowsza [AGM, s. 71].

Neutrum zajdo (*zajdo, ząjdo, zojdo*) odnotowano w słownikach gwary lasowskiej w widłach Wisły i Sanu [SGLGond, s. 213; SGLKut, s. 317]; w KSGP również z gwary lasowskiej (Poręby Majdańskie kolb) i z gwar Krakowskiego (Bronowice krak, Śmiłowice miech).

Deminutivum także jest zróżnicowane rodzajowo. Rzeczownik żeński: **zajdka** (*zajdka, ząjdka, zojdka, zojtka*) przytoczono w KSGP z Małopolski środkowej⁹

Nizińskie miel; *zajdy* ‘płachta z bielizną’ Wąworków opat; Samocice dąbr-tar; Lubelszczyzna: *zajdy* ‘sanie do wożenia kłoców’ Lubelszczyzna; Krakowskie, Sandomierskie za Kolbergiem.

5 Zob. Kramsk koniń; Dulsk ryp; Ciekocin golub-dobrz.

6 Zob. Radwanowice chrzan, Poduchowna iłż, Wilków kiel, Jakubowice koń, Świątniki sand, Lubartowskie, Dąbrowa Grębów tarnobrz, okolice Rozwadowa tarnobrz, Siennica Różana krasnost, Nieładówka kolb.

7 CzesakUsh – zob. wykaz skrótów.

8 Janków Zaleśny, Kaliskie.

9 Dąbrowa Poduchowna iłż, Świątniki sand.

i wschodniej¹⁰. Postać żeńską poświadcza z gwary świętokrzyskiej Stanisław Cygan [SGŚCyg, s. 394–395] oraz z okolic Tarnowa słowniki amatorskie: gwary Szywnału [SGSZyn, s. 71] i Woli Rzędzińskiej [SGWR].

Masculinum zajdek (*zajdek, ząjdek, zojdek, zojtek*) zarejestrowano w KSGP z dwóch punktów na Pogórzu zachodnim: Mszany Górnej lim i Starej Łącznej n-sąd (tu też zdrobnienia: *zajduś, zojdecek*). Więcej poświadczeń pochodzi z nowszych słowników dotyczących gwary Lachów Sądeckich [SGLSSzew, s. 777] i gwary pogórzańskiej okolic Gorlic [RzGKuch, s. 115; SGPGWiet, s. 227], w tym z wersji rozszerzonej słownika gwary Bugaja i wsi sąsiednich [por. Karaś, 2020].

Neutrum zojdko (*zajtko*) ma poświadczenia w KSGP z trzech punktów Małopolski – z okolic Kolbuszowej, Krakowa i Pińczowa¹¹. Odnotowano je ponadto w słownikach gwary lasowskiej [SGLGond, s. 213], Pogórza wschodniego z Rzepiennika Strzyżewskiego [RzGKuch, s. 115] i z gwary gorczańskiej [SGG-Kob, s. 205]. Wszystkie warianty różnicowane rodzajowo występują z podobną częstotliwością.

Największą frekwencję ma *plurale tantum zajdki* (*zajdki, ząjdki, zojdki, zajtki, zojtki*), formacja historycznie deminutywna, zwykle używana już w funkcji neutralnej, zwłaszcza gdy oznacza sanie [por. AGM, m. 122, opis s. 71; AGWK, m. 701; MAGP, m. 56, s. 23]. Oprócz danych atlasowych dysponujemy bogatą ilustracją przykładową w KSGP pochodzącą z całego Mazowsza¹², w tym zwłaszcza z Kurpi, Podlasia¹³, z Warmii i Mazur [Symoni-Sułkowska, 1958, s. 59; Chłudzińska-Świątecka, 1972, s. 244], z części obszaru dialektu małopolskiego, zwłaszcza z Lubelszczyzny¹⁴, Opoczyńskiego¹⁵ i Łęczyckiego [SGDSzym]. Rzadziej *plurale tantum* wykazuje inne znaczenia (w KSGP tylko z Małopolski)¹⁶.

10 Ługów-Ożarów lubel (stąd również *zojdecka*), Korczów biłg.

11 Poręby Majdańskie kolb, Książnice Wielkie piń, Mogilany krak.

12 Zob. Kurpie – Puszcza Zielona, Puszcza Biała, Kadzidło ostroł; Kluki i Trojanów miń; Pieróg i Podnieśno siedl, Zdziary, Rudnik Mały, Siedliska i Leszczanka łuk, Dułsk ryp; Zuzułka węgr; Babcice i Kletnica Stara garw; Kręgi Stare wyszk.

13 Zob. Baciki Średnie, Sady i Miłkowice siem; ogólnie: pow. siemiatycki, Huszcza biał-podl. Z Podlasia z okolic Knyszyna przytacza też Czesław Kudzinowski [SDKKudz, s. 213].

14 Zob. Gołąb puł; Konopnica i Krzczonów lubel; Nadrybie i Dorohucza chełm; Dubica, Horodyszcz, Kaniuki, Kołacze i Wisznice włodaw, Włodawa.

15 Zob. Brudzewice, Ossów i Zachorzyn opocz.

16 Por. Chotel Czerwony bus, Samocice dąb-tar, Borki Nizińskie miel, Świętniki sand, Łązek Ordynacki kraś.

3. ZNACZENIA I ZASIĘG TERYTORIALNY WYRAZÓW *ZAJDA*, *ZAJDY*, ICH WARIANTÓW I DERYWATÓW

Z przeglądu materiału gwarowego widać, że semantyka wyrazu (wyrazów) jest różnorodna i nierzadko powiązana z jego kształtem formalnym.

Najczęściej *pluralia tantum zajdy* i historyczne *deminutivum zajdki*, obecnie występujące w funkcji neutralnej, to określenia sań. Nazwy te oznaczają ‘sanie podwójne o dwóch parach płóz, przeznaczone do wożenia ciężarów’, ‘tylną parę płóz’, ‘przednią parę płóz’, ‘jedną z dwóch par płóz niezależnie od tego, czy jest umieszczana z przodu czy z tyłu’ [AGM, s. 70]. Zostały one omówione wyczerpująco przede wszystkim w *Atlasie gwar mazowieckich* [zob. AGM, m. 122, s. 69–73], *Małym atlasie gwar polskich* [MAGP, m. 56 i s. 23–24], *Atlasie gwar województwa kieleckiego* Karola Dejny [AGWK, m. 701] i przez K. Zierhoffera, dlatego tu pomijam ich opis. Warto jedynie zaznaczyć, że zasięg terytorialny dialektyzmu *zajdy*, *zajdki* w powyższym znaczeniu jest o wiele większy, niż opisał to poznański badacz. Obejmuje całe Mazowsze, Podlasie, Warmię i Mazury, a także część Małopolski, w tym Łęczyckie, północno-środkową Małopolskę, Lubelszczyznę, gdzie jest powszechny (por. SGLPelc, t. II, s. 220 *zajdy* I).

Drugie częste znaczenie, które charakteryzują *pluralia tantum (zajdy, zajdki)* i rzeczowniki odmienne w obu liczbach: feminina *zajda (zājda, zojda)*, *zajdka* czy neutra *zajdo, zajdko*, to ‘płachta, w której noszono siano, trawę, ściółkę itp. na plecach’, także inne rzeczy, np. bieliznę¹⁷; por. liczne poświadczenia w KSGP:

- 1) *zajdy (zājdy, zojdy)*, por. np.: *zājdy na plecy zarzucił* Radkowice iłż, odnotowane w dziesięciu punktach Małopolski północnośrodkowej¹⁸ i wschodniej¹⁹, sięgające nawet do Małopolski południowej po okolice Bochni, Tarnowa i Mielca²⁰;
- 2) derywat *zajdki (zajtki, zojtki, zājtki)*, por. np. *brzeziacko albo zājtki, przydźwigałam zājtki kfąstu* Borki Nizińskie miel – z podobną geografą w KSGP jak *zajdy*²¹; także *zojdecki* ‘płachta do noszenia trawy’ Chotel Czerwony bus;
- 3) w rodzaju żeńskim *zajda* ‘płachta zawiązywana na ramionach do noszenia różnych rzeczy’ Jakubowice końskie, Radwanowice chrzan;
- 4) w rodzaju nijakim: *zajdo (zajdo, zājdo)*: *trawę zyła siyrpym i wkładała do zājda* Bronowice krak; *deminutivum zajdko (zojtko)* ‘płachta chwastu’ Książnice Wielkie piń.

17 Por. np. ‘płachta z bielizną’ Wąworków opat.

18 Wąworków opat; Adamów iłż; Pawłowice iłż; Ostrowce bus; Wrocieryż pińcz; Świątniki sand.

19 Łązek Ordynacki kraśn; Wierzychowska jan.

20 Bratucice boch; Samocice dąbtar; Borki Nizińskie miel.

21 Ostrowce bus; Chotel Czerwony bus; Nizińskie miel; Samocice dąbtrar; Łązek Ordynacki kraśn.

Tu również należy zaliczyć zmodyfikowane znaczenie poświadczone w KSGP – wynik przesunięcia semantycznego z płachty, w której nosi się jakiś ciężar, na to, co się nosi wewnątrz niej, a więc: ‘ciężar noszony w płachcie na plecach; brzemień’ – por. *zajdy II* ‘ciężar noszony w płachcie na plecach’ [SGLPelc, t. II, s. 220]; *zajdy*, *zajdki* ‘brzemień, tj. ciężar, który dwiema rękami objąć, a na plecach zanieść można’ Pysznica nis; *zajda* ‘ciężar niesiony w płótnie na plecach’ Wilków kiel; okolicie Rozwadowa tarnobrz; ‘ciężar noszony na plecach w związanej płachcie’ i ‘ts.’ *zajdka* Dąbrowa Poduchowna iłż; *zajdka*: *różne zajtki dźwigali* Korczów biłg; *zajdo* i *zajdko* (*zajtko*) ‘brzemień (trawy związane płachtą)’ Poręby Majdańskie kolb; *zajdko* (*zajtko*) ‘nieduże brzemień’: *Baba w płachcie zajtka zładuje i na plecach niesie* [SGLGond, s. 213]; także ogólnie ‘ciężar (noszony na plecach)’, niekoniecznie zawsze w płachcie (płótnie) i niekoniecznie na plecach Świątniki sand; a więc np. ‘tobół, sakwy, tłumok’ itp., por. *zajda* ‘ciężar, tłumok’ Wzdół kiel, Krzczonowice opat i *zajdka* ‘ciężar, tobołek’ Gnieszowice sand [SGWK, s. 159]; w KSGP z dzieł Kolberga z gwar Krakowskiego: *zajdy* (plt.) ‘sakwy, worki z żywnością’ i Sandomierskiego: *zajdy* ‘tyły, pakunek tylny’; oraz z trzech punktów z Małopolski północno-wschodniej i środkowej, por. *zajdy* ‘tobół’ Nierdów puław; Samocice dąbr-tar; stąd też ‘pakunek, tobołek’: *zajda* Siennica Różana krasnost; Huszcza biał-podl; czy ‘zawiniątko’: *zajdo* ‘zawiniątko, pakunek w płachcie’ Śmiłowice miech; Bronowice krak; *zajdko* (*zajtko*) ‘zawiniątko’ Mogilany krak; *zajdocki* ‘zawiniątko w chustce’ Wojciechów kraśn; *zajdecka* ‘zawiniątko’ Ługów-Ożarów lubel.

Powyższe znaczenie potwierdzają opublikowane ostatnio słowniki gwary sandomierskiej i kieleckiej (świętokrzyskiej) oraz pogranicza małopolsko-mazowieckiego, w których definicje mają szerszy, bardziej ogólny charakter, por.:

- 1) *zajdy*, *zajdy* ‘płachta zarzucona na plecy, w której baby nosiły różne przedmioty, towary, chwast do karmienia bydła, a nawet małe dzieci’ [SGSCeb, s. 134];
- 2) *zajdy* ‘brzemień, tobół, płachta z sianem, trawą, ściółką itp. noszona na plecach’; *zajdki* ‘małe brzemień, małe zajdy’: *Weźniesz swoje zajdki i pójdziemy po trawę dla królików*. [SGZKurczab, s. 412];
- 3) *zajdki* ‘płachta wypełniona ładunkiem’ *Słownik gwary Ponidzia* (regionu od Chęciny po Nowy Korczyn w woj. świętokrzyskim) [SGPon];
- 4) *zajda* ‘brzemień, tobół, tłumok, zawiniątko, ciężar, noszony na plecach’, ale w przykładach tylko formy l. mn., por. np.: *W zajdy nakładła chrustu i sła do domu tak. Tak tam zapuściły to pole, że ino z tymi zajdami chwostu chodziła. Widziałam jak ze sklepu nosiła takie zajdy, bo to za cudze piniodze to można było korzystać*. [SGŚCyg, s. 394–395];
- 5) *zajda* ‘płachta do przenoszenia towarów, np. siana, związana przez ramię’ Podkońce lip [Kruk, s. 58].

Z przeglądu powyższych danych wynika, że znaczenie ‘płachta, w której noszono trawę, siano i inne ciężary’, różnie eksplikowane, w wyniku przesunięć semantycznych zaczęło określać także to, co w niej było zawarte, a więc ogólnie ‘ciężar’, ‘tobół’, ‘sakwy’, stąd przeniesienie znaczenia na nowe desygnaty ‘torba’, ‘plecak’, ogólnie ‘bagaż(e)’, por. np. w gwarze wsi Uszew (koło Brzeska) – *zojda* ‘bagaże’: *Widziałam, jak jechała z miasta ze zojdami* [CzesakUsz] czy wypowiedzi z Kielc i okolic: *U nas w Kielcach: Zojdki to taka szmaciana torba pleciana, dzisiaj już mało kto je nosi. Taka jakby lniana, chłopstwo i pospółstwo kiedyś same biedaki nosiły zojdki, jak ktoś był panem to miał wyrób ze skóry, czy też wypowiedź młodego internauty: Moja prababcia tak mówi na plecak*²².

Kolejne znaczenie wyrazu *zajda*, nieodnotowane przez K. Zierhoffera, to ‘rodzaj kołyski zrobionej z płachty, zawieszanej w polu na żerdziach’. Jego zasięg terytorialny ustalono w SGM na Małopolskę północno-wschodnią [SGM, t. II, s. 156, Mp pn-wsch, bez cytatu]. Poświadcza je Karol Dejna z gwar województwa kieleckiego, por. *zajda* (*zojda*) ‘kołyska zrobiona z płachty zawieszona w polu na żerdziach’ Skowieszyn puław, Janiszkowice opol. lubel, Gościeradów kraśn [SGWK, s. 159], Motyczno włosz, Słupia jęd, Turbia tarnob [AGWK, m. 561], też Rozwadów tarnob [KSGP]; Halina Pelcowa na Lubelszczyźnie, por. *zajda* ‘kołyska z płachty zawieszanej na czterech kijach’ okolice Zamościa [SGLPelc, t. VIII, s. 450] i *zajdy* ‘ts.’ okolice Puław, Opola Lubelskiego, Lublina i Biłgoraja [SGLPelc, t. II, s. 220]. Wyraz w omawianym znaczeniu ma wyrazistą lokalizację – Lubelszczyzna, Kielecczyzna i pogranicze Mazowska i Małopolski. Rozwinęło się ono w wyniku przesunięcia semantycznego ‘płachta używana do noszenia ciężarów’ > ‘płachta używana jako prowizoryczna kołyska’.

O wiele rzadsze znaczenie rzeczownika *zajda* to ‘nakrycie głowy’, odnotowane w powiecie lubartowskim na Lubelszczyźnie: *zajda* ‘czerwona chusta wiązana wokół głowy w formie czapki. Takie nakrycie głowy nazywano ... zajdą’ [AGWK, m. 561], powstało ono z modyfikacji znaczenia *zajdo*, *zajtko* ‘płachta (chustka) związana koło ramion w ten sposób, że stanowi rodzaj worka, do którego zbiera się trawę’ Bronowice krak [KSGP].

Podobnie rzadko potwierdzone, jedynie w dwóch punktach w środkowej Wielkopolsce, jest znaczenie ‘tylny koniec łodzi rybackiej’ [AJW, m. 741, s. 119]. Tu także przytoczono starsze poświadczenia wyrazu *zajda* ‘tył czołna’ z gwary ślepińskiej [za Pracki, s. 126], z okolic Tykocina na Podlasiu *zajdy* ‘tylna część, zadnia u wozu, łodzi itp.’ [SGTGłog, s. 896] i z zachodniej części Polesia *zajdy* ‘tylna część łódki’ [Tarnacki, 1939].

22 W internecie <https://sjp.pl/zojdki> (dostęp: 10.03.2025) jest zapis dyskusji o *zojdkach* i tam młodzi rozmówcy potwierdzali, że ich starsi krewni, np. babcie, prababcie, na plecak, torby, ogólnie na bagaż mówią *zajdki*, *zojdki*.

Wyraźnie zlokalizowany terytorialnie na Pogórzu i odrębny semantycznie okazał się rzeczownik zdrobniały w rodzaju męskim: **zajdek** (*zajtek*), rzadziej w nijakim: **zajdko** (*zajtko*). Jego znaczenia oscylują wokół czegoś małego, a więc oznaczają jakiś mały kawałek, resztki czegoś, w szczególności ‘mały kawałek pola’, ‘resztki jedzenia’, ‘małe zawiniątko’, a także przenośnie ‘małe dziecko’. To właśnie w powiatach nowosądeckim i gorlickim poświadczono nieznane dotąd znaczenie ‘mały kawałek ziemi’ czy szerzej ‘niewielki kawałek czegoś, resztką’, por. **zajdek** ‘niewielki kawałek czegoś, resztką’ (*zajdek pola...*, *te zajdki* ‘kawałki tkaniny’ [SGLSSzew, s. 777], **zajdek** ‘mała częśćka pola, nienadająca się do uprawy’ [SGPGWiet, s. 227], **zajtek**, **zajtko** ‘niewielki kawałek ziemi’ [RzGKuch, s. 115]. Bardziej ogólne znaczenie określające ‘coś małego, małą częśćkę czegoś’, nieodnoszące się wyłącznie do pola, odnotowano w gwarze podegrodzkiej w powiecie nowosądeckim i w gwarze mojej rodzinnej wsi Bugaja i wsi sąsiednich: Sitnicy, Raclawic i Rożnowic, por. **zajdek** w znaczeniu 1. ‘coś małego: kawałek, resztką, pozostałość’: *Zajdek to taka mało rzecz, cosik do uprzonnińcio, dziadek jesce tak godol*. Bug.SK; *Zajdek to taki switek*. Sit.JK; *Zajdek to cosi takiego malego*. Sit.TK; *Zajdek to mały kawolek cegosi*. Kwiat.CG; a) ‘małe zawiniątko’: *Jakisi mały zawiniointek to tyz zajdek*. Sit.TK; b) ‘resztki jedzenia’: *No i zjedlimy, i dobrze, to sie uprzonnylo te wszystkie zajdki*. Bug.SK; *Zajdki to takie reŹtki z obiadu*. Bug.GH; *Co taki zajdek zostawilaŹ na talyrzu?* Sit.WW; *Taki zajdek ino zostol, to go zjym*. Sit.JK; *Trza zjeŹc te zajdki, to nie bedzie zostawalo na zaŹ*. Rac.TR; *Taki zajdek chleba ino zostol*. Kwiat.CG; c) ‘mały kawałek pola’: *Godali na takie zajdki w polu, takie kawolki ziyymi, o jesce pozostawaly takie zajdki*. Bug.BK; *Taki mom zajdek na grzondki dobry, bo blisko domu*. Sit.JK; *CoŹ tam posadzila na tym zajdku?* Sit.TK; *Taki zajdek ino pola momy*. Rac.JR; *Taki zajdek pola ino majom*. Kwiat.CG; *Jak my skosili pszenice, to zostol ino Źciuk, taki zajdek*. Szymb.AN.

ToŹsame znaczenie ‘resztki, nieduŹy kawałek czegoŹ’ przy odmiennej postaci formalnej poŹwiadczaŹy takŹe słowniki amatorskie z okolic Tarnowa, z Woli RędzinŹskiej: **zajdki** ‘resztki’: *Wyrzuć te zajdki psu do miski* [SGWR] i z Szywnałdu: **zajdka** ‘nieduŹy kawałek, np. ziemi’ [SGSzyn, s. 71].

W gwarze Bugaja odnotowano równieŹ znaczenie przenoŹne **zajdek** (*zajtek*) 2. ‘koŹs mały: małe dziecko, zwłaŹszcza mały chłopiec’: *Taki zajdek mały i juz loto*. *Zajdek na malutkie dzieci godali*. Bug.BK; *Na malucha tyz mówili zajdek*. Bug.SK; *Te zajdki mi cosi zmajstrowaly. Tak mówili i w Kwiatonowicak, i w Szymbarku. Tyn zajdek krynci sie tu cały czos*. Bug.TG; *Zajdki to małe dzieci*. Bug.BG; *Tyn zajdek tu znowu loto, zeby dzie nie wpod*. Sit.JK; *Co tyn zajtek tu robi? Jak bylym zajtkiym, to bylym barz grzecny*. RoŹ.BP; *Zajdek to mały chłopiec, małe dziecko*. Kwiat.CG; *A taki mały zajdek tu leci*. Szymb.AN.

W Źadnym z uwzględnionych słowników okolic Biecza i Gorlic nie zarejestrowano znaczenia ‘małe dziecko’, zwłaŹszcza ‘mały chłopiec’, które obficie zostało poparte cytatami z gwary Bugaja, Sitnicy, Raclawic, RoŹnowic, Kwiatonowic

i bardziej odległego Szymbarku (położonego na zachód od Gorlic, przy drodze prowadzącej w kierunku Nowego Sącza). W odniesieniu głównie do małej dziewczynki, a nie małego chłopca, pojawia się natomiast w gwarze gorczańskiej (zagórzańskiej), por. *zajdko* <*zajtko*> – coś małego <*to takie zajtko*> – o dziecku, dziewczynie małej, drobnej (przen.), z uwagą w nawiasie: koło Krakowa to ‘mały tłumoczek, zawiniątko’ [SGGKob, s. 205].

Jak widać, ewolucja znaczenia omawianego wyrazu przebiegała następująco: ‘płachta do noszenia czegoś, np. siana, trawy i innych ciężarów’ > ‘coś zawinięte w płachtę’ > ‘małe zawiniątko’, a więc ‘coś małego’, stąd m.in. ‘resztki czegoś’ lub ‘mały kawałek czegoś’ (np. mały kawałek pola) i przenośnie ‘małe dziecko’. Takie przenośne użycia wyrazów oznaczających coś małego, zastosowane do dzieci, są częste w gwarze, por. np. w gwarze Bugaja *bubulocek* ‘mały okrągły chlebek’ > ‘małe dziecko’ czy *wyskrobek*, *wygniotek* ‘ostatni mały chlebek’ > ostatnie małe dziecko w rodzinie’.

Co ciekawe, ani zdrobnienia (*zajdek*, *zajdko*, *zajdka*), ani wyrazu podstawowego (*zajda*, *zajdo*, *zajdy*) nie poświadczono w gwarach góralskich, tj. w gwarze spińskiej, podhalańskiej, orawskiej i żywieckiej, nawet w największych wielotomowych dziełach leksykograficznych typu dwunastotomowy *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej* Józefa Kasia czy tegoż dwutomowy *Słownik gwary orawskiej*. Jedynie w gwarze Piwnicznej i okolic został zarejestrowany wyraz *zajtki* ‘resztki trawy, żdzbla’: *Pozazbiyruj te zajtki w klinću, niech sie dar boski nie marnuje*. [SJag, s. 132], a więc w znaczeniu ‘resztki czegoś, coś małego’ typowym dla gwar Pogórza.

4. HOMONIMY (?) *ZAJDA* || *SAJDA*, *ZAJDY* || *SAJDY*

W gwarze kurpiowskiej poświadczono rzeczownik *zájda* ‘człowiek, który stąpa, chodzi długimi krokami’ i *zájdać* ‘iść, stąpać długimi, energicznymi krokami’, a także *zájdy*, 2. żart. ‘długie nogi człowieka, zwłaszcza stąpającego długimi krokami’ [SPKNiksa, s. 350], oraz używane równorzędnie tożsame semantycznie *sájda*, w l. mn. *sájdy* i *sájdać* [SPKNiksa, s. 162]. Z wymienionymi formami kurpiowskimi wiąże się zarejestrowane przez Irenę Maryniakową [SDMCMar, s. 83] na Podlasiu *plurale tantum zajdy* ‘tylna część nogi, łydki’: *jak cie smagne po zajdach* Bujenka, gm. Ciechanowiec. Nagłosowe *z-* może być w wymienionych wyżej przykładach wynikiem udźwięcznienia pierwotnego *s-*.

Wyrazy kurpiowskie i podlaskie są niewątpliwie pokrewne kaszubskim *sajdac* ‘robić wielkie kroki, skakać’, *sajd* ‘długi skok, sus’, *sajda* żart. ‘noga’ (Puckie), *sajdak* ‘mężczyzna robiący wielkie kroki, zając’ (Kępa Pucka), *sajduch* ‘mężczyzna robiący wielkie kroki’ (Kępa Pucka) i innym (zob. SEK, IV, s. 343). Skoro tak

i skoro jest to zdecydowanie inna rodzina wyrazowa w gwarach kaszubskich i dość liczna, niemająca analogii w formach typu *zajda*, a jednocześnie odnotowane formy wykazują nawiązania semantyczne do form z nagłosowym *s-* i *z-* na Kurpiach i na Podlasiu, wykazujących duże różnice znaczenia do powszechnych małopolsko-mazowieckich form typu *zajda*, *zajdy*, *zajdki*, to mogą wywodzić się prawdopodobnie z innego źródła. Byłyby to zatem jednostki homonimiczne, choć nie jest to całkowicie pewne.

Zdaniem Wiesława Borysia [SEK, IV, s. 343] etymologia wyrazu jest niejasna, brak pewnych odpowiedników innosłowiańskich, wątpliwy jest też związek z także niejasnym *saja* ‘lewa ręka; mańkut’. Podstawę całej rodziny wyrazowej etymolog widzi ewentualnie w wykrzyknikowym *sajdu!* ‘wyrazie oznaczającym nagłe zniknięcie’ [SGK, V, s. 11], może pochodzenia onomatopiecznego.

5. PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza zgromadzonych danych pokazała, że badany wyraz *zajda* oraz jego warianty morfologiczne *zajdo*, *zajdy* i fonetyczne (z $\hat{a}$ pochyłonym i $o < \hat{a}$), a także derywaty tworzą stosunkowo liczną rodzinę wyrazową i są bardzo dobrze udokumentowane w literaturze przedmiotu. Ich różnorodność formalna i semantyczna jest o wiele większa niż opisana przez K. Zierhoffera. Oprócz odnotowanych przez badacza trzech postaci: żeńskiej *zajda* (*zājda*, *zojda*) i pluraliów tantum *zajdy* (*zājdy*, *zojdy*), *zajdki* (*zājdkki*, *zojdkki*) poświadczono także żeńskie formy deminutywne *zajdka*, *zajdecka* (*zājdkka*, *zojdkka*, *zojdecka*), męskie *zajdek*, *zajtek* (*zājdek*, *zojdek*, *zojtek*), *zajduś*, *zajdecuś* (*zojduś*, *zojdecuś*), nijakie *zajdo* (*zājdo*, *zojdo*) i zdrobniałe *zajdko* (*zājdkko*, *zojdkko*, *zojtko*) oraz pluralne deminutiva *zajdecki* (*zojdecki*), *zojdocki*.

Do znaczeń omówionych przez poznańskiego badacza należy dodać jeszcze kolejne, takie jak: ‘rodzaj kołyski zrobionej z płachty, zawieszanej w polu na żerdziach’, ‘nakrycie głowy: czerwona chusta wiązana wokół głowy w formie czapki’, ‘mały kawałek, resztki czegoś’, w szczególności ‘mały kawałek pola’, ‘resztki jedzenia’, ‘małe zawiniątko’, a także przenośnie ‘małe dziecko’.

Również zasięg terytorialny jest o wiele większy, niż wynikało to z wcześniejszych badań. *Pluralia tantum* *zajdy*, *zajdki* ‘dwuczęściowe sanie, sanki do wożenia ciężarów’ obejmują prawie całość obszaru dialektu mazowieckiego w szerokim ujęciu, a więc Mazowsze właściwe (w tym Kurpie), Podlasie, Warmię, Mazury, Ostródzkie, a także północną, wschodnią i środkową część dialektu małopolskiego, tj. pogranicze Mazowsza i Małopolski, Łęczyckie, Lubelszczyznę, część Kielecczyzny. Formy pluralne w innych znaczeniach i rzeczowniki żeńskie odmienne w obu liczbach *zajda*, *zajdka* występują przede wszystkim w Małopolsce,

na Lubelszczyźnie, na pograniczu Mazowsza i Małopolski oraz na Kielecczyźnie. Sięgają także po Małopolskę południową, tj. do okolic Tarnowa. Z kolei deminutywne formy męskie *zajdek*, *zajtek* charakteryzują głównie gwary Pogórza, a więc Małopolski południowej. Rzeczowniki nijakie *zajdo*, *zajdko* nie mają wyrazistej geografii, pojawiając się w Małopolsce środkowej i południowej.

Kurpiowskie *zájda* ‘człowiek, który stąpa, chodzi długimi krokami’, *zájdy* 2. żart. ‘długie nogi człowieka, zwłaszcza stąpającego długimi krokami’ i podlaskie *zajdy* ‘tylna część nogi, łydki’ to prawdopodobnie homonimy, wyrazy innego pochodzenia, w których nagłosowe *z-* to wynik udźwięcznienia *s-*, na co wskazują ich synonimy *sajda*, *sajdy*, wspólne z kaszubskim *sajda* i pozostałymi licznymi wyrazami pokrewnymi.

Na zakończenie warto podkreślić, że dokumentacja leksyki gwarowej jest konieczna i wciąż potrzebna [por. Karaś, 2019], gdyż tylko odpowiednio duży, wiarygodny materiał gwarowy może dać podstawy do pełnego opisu funkcjonowania słownictwa gwarowego.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

gm. – gmina
l. mn. – liczba mnoga
m. – mapa
n. – rodzaj nijaki
plt. – *plurale tantum*
por. – porównaj
pow. – powiat
przen. – przenośnie
stp. – staropolskie
ts. – to samo
woj. – województwo
ż. – rodzaj żeński
żart. – żartobliwe

Skróty oznaczające informatorów

Zastosowane skróty w materiałach przytoczonych ze słownika gwary okolic Biecza wskazują na informatorów pochodzących z następujących wsi: Bugaj – Bug.BK, Bug.SK, Bug.GH, Bug.TG, Bug.BG; Kwiatonowice – Kwiat.CG;

Racławice – Rac.JR, Rac.TR; Rożnowice – Roż.BP; Sitnica – Sit.JK, Sit.TK, Sit.WW; Szymbark – Szymb.AN.

Skróty nazw powiatów

Skróty nazw powiatów (np. brzes, bus, gor, kiel, lim, miel) i określeń geograficznych (np. Mp pn-wsch, Maz = Małopolska północno-wschodnia, Mazowsze) za MSGP – s. 11–13.

Słowniki i atlasy

- AGM – KOWALSKA Anna, STRZYŻEWSKA-ZAREMBA Alina, 1975, *Atlas gwar mazowieckich*, t. III, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- AGWK – DEJNA Karol, 1966, *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, zesz. 5, mapa 561, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź; 1968, zesz. 6, mapa 701, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- AJW – SOBIERAJSKI Zenon, red., 1996, *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. IX: *Rybołówstwo* (cz. 1: Mapy 702–763, cz. 2: Wykazy i komentarze do map 702–763), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- CzesakUsz – CZESAK Teresa, *Słownik gwary miejscowości Uszew*, <https://www.gimnazjum.uszew.pl/prace/577-sloownik-gwary-miejscowosci-uszew> (dostęp: 3.12.2023).
- Kruk – KRUK Mariola, 2018, *Nase godanie. Język mieszkańców Podkońc i okolic*, Wydawnictwo Kurza Stopka, Podkońce.
- KSGP – Kartoteka *Słownika gwar polskich*, b.r., Repozytorium Cyfrowe Polskich Instytutów Naukowych, <http://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156> (dostęp: 3.03.2025).
- MAGP – *Mały atlas gwar polskich*, 1959, t. II, opr. pod kier. Kazimierza Nitscha, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Kraków.
- Pracki – PRACKI Witold, 1908, *Gwara ślesińska*, „Lud”, t. 14, s. 106–127.
- RzGKuch – KUCHARZYK Renata, 2020, *Rzepińsko godka*, Stowarzyszenie Rzepiennik Jutra, Rzepiennik Suchy, s. 61–116.
- SDKKudz – KUDZINOWSKI Czesław, 2007, *Słownik dialektu knyszyńskiego*, w: D.K. Rembiszewska, *Słownik dialektu knyszyńskiego Czesława Kudzinowskiego*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Łomża, s. 131–220.
- SDMCMar – MARYNIAKOWA Irena, 2011, *Słownik dawnej mowy mieszkańców Ciechanowca i okolicznych wsi na Podlasiu*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Łomża.

- SEK – BORYŚ Wiesław, POPOWSKA-TABORSKA Hanna, 2002, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. IV, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- SGDSzym – SZYMCZAK Mieczysław, 1973, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*, cz. VIII: Z – Ż, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- SGGKob – KOBYLIŃSKA Józefa, 2001, *Słownik gwary gorczańskiej (zagórzańskiej)*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- SGK – SYCHTA Bernard, 1972, *Słownik gwar kaszubskich*, t. V: S – T, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- SGLGond – GONDEK Romuald, 2013, *Słownik gwary lasowiackiej*, Nowodębskie Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne, Nowa Dęba.
- SGLKut – KUTYŁA Jan, 2016, *Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów.
- SGLPelc – PELCOWA Halina, 2014, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. II: Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana; 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. VIII: Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe (współautorzy: Iłona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska); 2021, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. IX: Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- SGLSSzew – SZEWCZYK Zenon, 2014, *Słownik gwary Lachów Sądeckich (podegrodzkich)*, Biblioteka Gminna w Podegrodziu, Podegrodzie.
- SGM – WRONICZ Jadwiga, red., 2018, *Słownik gwar małopolskich*, t. II: P–Ż, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- SGPGWiet – WIETRZYK Aleksander, 2011, *Słownik gwary Pogórze (z okolicy Gorlic)*, Muzeum „Dwory Karwacjanów i Gładyszów” w Gorlicach, Gorlice.
- SGPK – KARŁOWICZ Jan, 1911, *Słownik gwar polskich*, t. VI: U – Ż, Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków.
- SGPon – SOBIELGA Mieczysław, *Słownik gwary Ponidzia*, <https://gwaraponidzie.wordpress.com/gwara/slownik/> (dostęp: 10.03.2025).
- SGSCeb – CEBULA Andrzej, 2018, *Słownik gwary sandomierskiej*, Wydawnictwo Amoryka, Sandomierz.
- SGSzyn – ZIĘBA Piotr, PODRAZA Stanisław, MADEL Anna, DUDA Magdalena, 2020, *Słownik gwary Szynwałdu*, Stowarzyszenie Mój Szynwałd, Szynwałd.
- SGŚCyg – CYGAN Stanisław, 2009, *Z gwary świętokrzyskiej*, Muzeum Wsi Kieleckiej, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce.
- SGTGlog – GŁOGER Zygmunt, 1893, *Słownik gwary ludowej w okręgu Tykocińskim*, „Prace Filologiczne”, t. IV, s. 795–904.

- SGWK – DEJNA Karol, 1985, *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego (Z – Ż)*, „Rozprawy Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 29, s. 141–265.
- SGWR – GRZEGÓRZEK Mirosław, *Słownik gwary Woli Rzędzińskiej*, https://www.polonline.pl/sownik_gwary_woli_rzedzinskiej/ (dostęp: 10.03.2025).
- SGZKurczab – DŁUGOSZ-KURCZABOWA Krystyna, 2020, *Słownik gwary Zagnańska*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- SJag – DULAK-KULEJ Krystyna, 2015, *Słownik Jaguliny. Naskif lojców mowa*, Towarzystwo Miłośników Piwnicznej, Piwniczna-Zdrój.
- SPKNiksa – NIKSA Władysław, 2018, *Słownik polszczyzny kurpiowskiej*, t. I: A–O, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka – Wykrot.

BIBLIOGRAFIA

- CHŁUDZIŃSKA-ŚWIĄTECKA Jadwiga, 1972, *Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur*, „Prace Filologiczne”, t. XXII, s. 159–289.
- KARAŚ Halina, 2011, *Polska leksykografia gwarowa*, Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- KARAŚ Halina, 2019, *Jeszcze o potrzebie dokumentowania leksyki gwarowej (na przykładzie wybranych wyrazów południowomałopolskich z okolic Biecza)*, „Gwary Dziś”, t. 11, s. 19–27.
- KARAŚ Halina, 2020, *Gwara Bugaja na Pogórzu (gm. Biecz, pow. Gorlice)*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- SYMONI-SUŁKOWSKA Jadwiga, 1958, *Słownictwo Warmii i Mazur: transport i komunikacja*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- TARNACKI Józef, 1939, *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze)*, Drukarnia Bankowa, Warszawa.
- ZIERHOFFER Karol, 1967, *O wyrazie gwarowym ząjdy*, „Slavia Occidentalis”, t. 26, s. 186–192.

